

„A HIÁNY FELMÉRÉSE” Tétova emlékezés

Július 14-én, csütörtökön, meghalt Esterházy Péter. Pénteken este, éjfélig és még tovább virrasztás volt a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A gyertyák, mécsesek lángja mindig megindító, néha lágy, néha viszont brutálisan emlékeztet valamire. Valamire, amit már nem lehet meg nem történné tenni. Az emlékezést segítő, a fájóan hiányzó jelenlétet nem pótlóan ott volt Péter arcképe is. Rettenetesen rossz kép. Szigorú, kifejezéstelen arc. Mennyire más volt a valódi arca. Tele játékosággal, kíváncsisággal, önreflexióval.

Ilyen szigorú és kíméletlen lélekkel ültem hétfőn a szobámban, az egyetlen — lényegében semmit sem csinálva, csak merengve, próbálva megérteni a megérthetlent (ez a te nagy bajod, angyalom, mondaná EP, hogy érteni akarsz ott is, ahol a legőszintébb viselkedés a tétovázás; „foglalkozási ártalom”, vetném oda nyeglén, kicsit támadóan — tudva, hogy nincsen igazam), szóval, amikor megszólalt a telefon. Bátortalan hang a Matematikai Intézetet kereste. Kíméletlen precizitással válaszoltam: igen, annak egy darabja. Hangomból érződött, hogy a „fűzfába” kívánnám a tolakodó telefonálót, de ő nem tágitott. Lassan, tagoltan, úgy éreztem, kicsit akadozva folytatta: Valószínűségelméleti és Statisztika Tanszék? Hideg borzongás futott végig a hátamon: már megint egy „lottónyerőstratégia”. Miért éppen én fogom ki?! Igyekeztem még elutasítóbb lenni: igen, annak egy eleme, böktém oda, éreztetve a szakmaiságot is.

György Péter kitartását és elszántságát dicséri, hogy nem hagyta magát zavartatni az utálatos viselkedésemről, és ennek eredménye, hogy most itt vagyok. „A hiány felmérése.” A részletes felkérésben az szerepel, hogy „személyesebb hangvételű, műfajiságában leginkább az esszéhez közelítő beszéddel készüljünk”. Ha megengedik, az esszéyszerűség műfaji vonatkozásaitól, annak következményeitől inkább eltekintenek, és inkább a meghatározás első felére — személyes hangvételű —, és a címre fókuszálnék. Nem akarnék számomra ismeretlen vizeken hajózni, nem vagyok irodalomtörténész, irodalmár, sem irodalomkritikus. Ezeket a vonatkozásokat másokra hagynám: hogy mit jelentett a magyar prózában a *Termelési-regény* (*kissregény*) megjelenése, a vibráló, maximális figyelmet követelő stílus, *A szív segédigéi*...

Gyász. Erről akarok beszélni. Pontosabban nem a fájdalomról, nem arról, hogy mit jelent egy barát elvesztése. A barát elvesztése. Amikor megszűnik a tájékozódási pont.

Hanem mesélni szeretnék róla. Bár talán sokkal őszintébb lenne, hogy „egyszerűen és pillanatnyi

kedvem szerint egyetlen betűvel püföljem tele a papírt, m m m m mmm m m...” Ahogy *A szív segédigéi* bevezetőjében írja Péter: „Ami ilyen pillanatban a legrosszabb volna: bárki részvéte, csak egy tekintet, egy szó is. Rögtön másfelé nézni, vagy elhallgattatni a szót, mert kell az az érzés, hogy érthetetlen és megoszthatatlan, amit épp átélek: csak úgy hihetem, hogy az iszonyat értelmes és igaz. Amint beszélni kezdenek róla, tüstént elfog megint az unalom, máris tárgyaltan megint az egész.”

Freud szavával: El kell végezni a gyászmunkát.

Polcz Alaine teszi hozzá: „...a gyász sokkal nagyobb probléma, mint a halál. (...) Régebben a gyászolót segítették a barátok, a család, a társadalom, az egyház. (...) Ma már a gyászról beszélni sem illik. (...) Hogy mit teszünk, hogy viselkedünk, hogyan gondolkodunk, nagyon sokat számít, arról van szó, hogy azt a köztem és közte zajló párbeszédet, ami megszakadt, megpróbálom folytatni spirituális téren, érzelmileg, intellektuálisan megérteni, a dolgokat a helyére tenni, megbocsátani neki, megbocsátani magamnak, megbocsátani az életnek...”

Édesanyám négy éve hunyt el. Rég sírtam annyit, oly intenzitással, mint a temetésén. De nem ez a gyászmunka. Az esti gyászmisén, a hívek könyörgése részben húgom helyett is elvállaltam, hogy felolvasom az általa vállalt mondatot. Volt benne egy szó, amit nem tudtam kimondani anélkül, hogy ne csuklott volna meg a hangom, hogy ne kellett volna könnyeimet nyelnem. Pedig korábban már ezerszer kimondtam, hogy: „Anyu”. Péter, látva kínlódomat, utólag meg is jegyezte, hogy édesanyja temetésén számára is elegendő volt ennek a szónak a kimondása ahhoz, hogy azonnal sírni kezdjen. De még ez a felszabadító erejű, mindenén áttörő sírás sem volt elég ahhoz, hogy majd egy félév elteltével, egy közösen elköltött ebéd után, kellemesen cirógató kora őszi napfényben legidősebb fiammal ne állapítsuk meg — jogos felháborodással —, hogy „édesanyám (néki nagyanyja) egész életében mindenkivel szemben kedves, befogadó, elfogadó szeretettel odaforduló volt, de akkor hogy lehetett ilyen *udvariatlan*, hogy csak úgy elment, meghalt”. És ezt nem a különleges, másoktól elütő észjárás, gondolkodás iránti vágy fogalmazta meg, hanem tényleg nem értettük, nem tudtuk elfogadni, hogy mi módon fér meg ez a kétfajta viselkedés egy személyben.

Most sem értem. Most is azt keresem, hogy mit kellett volna másként tennem. Hogy elkerülhető lett volna-e, vagy odázható lett volna-e...?

Péter bátyám osztálytársa volt a Piarista Gimnáziumban. Nem emlékszem arra, hogy mikor,

milyen körülmények között találkoztunk először, talán bátyám hozta fel hozzánk ebédre. De hát lényegében történelem előtti időkre kellene visszaemlékezni. Ameddig emlékezetem terjed, ott már Péter: Van. Mintegy adottságként.

Ott van a rómaifürdői strandon, ahol Hajós György: *Bevezetés a geometriába* című könyvét olvasom a fürdészek, focik és csajozás közötti szünetekben. A közös családi nyaralásainkon Počuvadlo-n, ahonnan „visszafoglaltuk” a Fátrát és Selmebányát, vagy Siófokon, ahol Péter megtapasztalta, hogy a népi demokratikus rendőrség ateizmusa mélyről fakad, nem ismer tréfát, amilyen az „adjon isten, olyan a fogadj isten”: az „Isten megáldja magukat” köszönésre alattomos pofon a válasz.

Dés László gyönyörű nekrológiájában írja, hogy Péternek és Gittának „külön nyelvük és humoruk volt”, amiből eleinte sok mindent nem is értett, meg kellett tanulnia Péterül és Gittául. Bátyámmal mi együtt nőttünk ezzel. Péterrel közösek voltak a félszavaink. Közös volt (bár nem azonos mértékű) a matematika iránt érzett lelkesedésünk, a focirajongásunk (jóllehet — mint tudjuk —, a kapus nem futballista, vagy ahogy EP írta Sztoicskovról, a Barcelona volt csatáráról: „Akárha kapus volna, annyira hangyás.”) és a hitünk.

Csak egyetlen rövid történet közös futball-múltunkról — mintegy példázat az előzőekre. Valamilyen országos egyetemi focibajnokságon egy meccsen 15:1-re nyertünk. Azaz vesztettünk, mert 15 góllal kellett volna nyernünk ahhoz, hogy a döntőbe kerüljünk. Nem irigylem akkori magunkat. Részlet a *Termelési-regény*ből: „Valaki megsajnálta őket, s meggurította a labdát, (...) ám ők nem éltek vele; ott pihent köztük, halottan, mint egy rozsdás kugligolyó. Nincs annál leverőbb látvány, ha egy labda... De most megmozdult. A jó Jobbhátvéd, figyelmetlenül továbbpörgette, pont a mesterhez. És ekkor ő, mint egy meglassult gramofon, mély hanghatásokkal ezt mondta: »Táomaodououunk!« Lehet képzelni? Mintha 33-on menne 45 helyett.

És mint egy színes Coca-Cola reklám, neki-lendült! (...) Izmai lazák voltak, mint a lepkéké, és — ígéretéhez híven — támadásba lendült; azt szótt. Megtolta a labdát, s a kiugrással egy időben a két szárnya felcsapódott, lassan ünnepelesen, föl, föl az ég felé, hol csak az Isten van és az angyalok (vannak). Az ő lassú pantomimje ebből az égből hozott le valamicskét... Icsi úrra vezette ezekkel a nagy, álmos mozdulatokkal a labdát, és a lassú mozgáshoz illő, az elébb bemutatott felfogásban szól: »lőcsiökéoum, gól-helyzet.« A kapus megfordult. Szemben a két barát! Hajszálfinom szituáció. Ha most lett volna

a mesternek egy alteregója, az leborult volna a kapus elé: »Galambocskám. Figyelj. Segíts. Nem bírom egyedül, egyedül, semmit sem bírok.« De az okos fiú alteregó nélkül is értette-érezte a dolgot, kétségbeesett grimaszt vágva, lassan, ahogy a kémények, eldőlt, épp az ellenkező irányba, mint amerre a mester elhúzott (»megette a testcselt«), ő megfordult, s újra.”

Egyedül, egyedül, semmit sem bírok. Ismétlettem — most már egyedül.

Ez az egymásrautaltság kísérte végig életünket. Ezért olvasta fel a még kéziratos *Egyszerű történet, száz oldal — a Márk változat* szöveget, kérdezve véleményemet, és ezért hagyott félbe minden munkát egyetlen mondatomra, hogy találkozzék velem, ha nekem volt szükségem rá.

Ja! Az „...útfekvése kitűnő, és gyorsulása kifogástalan. Ez azonban nem szabad, hogy könnyelműségre csábítson” típusú kocsinkat tőle (tőlük) kaptuk ajándékba.

Péter így emlékezik gimnáziumi matematikatanárára, Pogány Jánosra: „Az, hogy én matematikusi diplomát szereztem, az inkább volt Pogány tanár úr szenvedélyességének köszönhető, mint az enyémnek. Ez a szenvedély nem volt vesélytelen, aki nem tartott vele, azt legyűrte, nem túlzás talán: megalázta. Az az égő viszony, amely tanár és tárgya közt létezett, élmény és példa számomra azóta is. Ekkor tanultam meg a tudást becsülni, s nyolódottam bele a tanulás kalandosságába is.”

Matematikusi végzettsége, pontosabban az a szemléletmód, melyet az egyetemen elsajátított, lépten-nyomon tetten érhető írásaiiban is. Most nemcsak a *Rubens és a nemeuklidészi asszonyok* című dramolettjére gondolok elsősorban, ahol Gödel meztelen női fenéken szemlélteti, hogy az ötödik posztulátum, a párhuzamossági axióma nélkül is van geometria, van világ, majd meredek ugrással jut el oda, hogy „Ha ön Rubens, ahogy szereti mondogatni, mindent meg tud festeni, ha a világ megfesthető, akkor az éppen bizonyíték volna a világ ellen, az Úr ellen, az Úr jó szándéka ellen”. Hiszen kellően bonyolult rendszerben szükségszerűen kell, hogy létezzék olyan állítás, amely nem bizonyítható, de nem is cáfolható. (Megjegyzem, hogy EP állandóan mozgékony iróniája azonnal elmondhatja Rubensszel, hogy „Te képtelen vagy társalogni. Minden mondatodnak értelme van, rémes. Minden mondatod jelent valamit. És elvárod, hogy minden mondatom fontos legyen, szükségszerű, rémes, tartalmazzon valami lényegest. Ha nincs mit mondanod, hallgatsz. De hát ez embertelen fiam.”)

Hanem inkább az írásait jellemző fogalmi pontosságról. Az eshetőségek teljes körű számba-

vevéséről. Ettől az írás egyenes-vonalú szerkezete szükségképpen felbomlik, zárójelek keletkeznek, alpontok, al-alpontok formálódnak. EP zsenialitása, hogy mindezt úgy tudja megoldani, hogy írása nem válik unalmas matematikai diszkuszióvá, olvashatatlanná kutyvasszá.

Számomra a tiszta matematikai levezetés iskolapéldája a következő szöveg: „Másfelől megemlékezet nélkül nincs erkölcs. Nem szép, ha a csillagot is lehazudjuk az égről — sötét lesz akkor, és óhatatlanul belelépünk az éji tócsákba, átázik a cipőnk, meghűlünk, fölfázunk, és tele lesz az a szép nagy magyar fejünk takonnyal. Gajra mennek így a nazálistaink is. Nehezen fogunk tudni szerelmet vallani. A dolgok összefüggnek.”

Szólnom kell a gimnázium másik tanáráról, aki mindkettőnk életében meghatározó szerepet játszott, még a beszéd közbeni kézmozdulatainkat is örököltük tőle: Jelenits tanár úrról. A gimnázium elvégzése után heti rendszerességgel jártunk be hozzá „bibliamagyarázatra”. Szerda este nyolctól gyakran éjjel kettő-háromig. (Máig sem értjük, hogy ő hogyan tudott másnap reggel a gimnáziumban tanítani, mi mindenestre csütörtökönként későn keltünk.) Volt, hogy héberről fordított, de ha úgy adódott, minden másról beszélgettünk, csak épp a Bibliáról nem.

Ezekre az estékre emlékezett Jelenits tanár úr 80 éves születésnapját ünneplő írásában: „Azt hiszem, tőle tanultam a legtöbbet a szövegek természetéről, arról, hogyan kell őket kézbe venni; a kis-próféták tanulmányozásával — mikor is? épp negyven éve — helyettesíthette a bölcsész-kart, kis túlzással szólva. (...) Van egy ilyen mondata: »A bravúr kötelező.« (...)”

Egy alkalommal váratlanul beállított Sándor György. Jelenits tanácsát kérve, hogy a „szemétről” kellene neki valami humorosat írni. Elhűlvé és elnémulva figyeltük, ahogy Jelkó — a semmiből — húsz perces kiselőadást tartott a szemét különböző értelmezéseiről, a kultúrákkal való összefüggéseiről, beleértve a teológiai vonatkozásokat is.

EP szavaival: „Jelenits tanár úr akármilyen kicsi dologról szól is, az egészről beszél, arra fi-

gyelmeztet. Az Egész dicsérete számomra azonos a hittel. Hogy valamelyest frivolan fogalmazzak: egy egyházi iskola, amely még a hitről is hitelesen tud szólni — ennél kívánni sem lehet többet.”

Erről a hitről, katolikus vallásáról lényegesen kevesebbszer szólt, mint életének más, fontos vonatkozásairól. Ezen ritka írások egyike volt, amikor Godfreed Danneels belga bíboros *A bocsánat* című könyvét ajánlotta az olvasónak. Így kezdi: „Szándékaim hátsóak. A mű alcíme: *A megbocsátás: emberi erőfeszítés + az Isten ajándéka*, s e második föltételt most figyelmen kívül hagyom, nem mert báránybörbe bújít — bujdoskolt — farkas volnék, hanem épp azt szeretném megnézni, mi használható bárki számára egy katolikus tradícióból, gondolkodásból, elmélyültségből, csöndből, tudásból, vagyis istenteleníték egy olyan textust, amely épp Istenre »fut ki«. Eljárásom így kétséges, lehet, hogy nem is működik.” Magabiztos bátorság kell ehhez. Népszerűsíteni, de minimum elfogadhatóvá tenni a katolikus hit egyik alapvető magatartásformáját. EP ennél is tovább megy: „...megbocsátás nélkül az emberiség az örökös nehezeltetés szította stresszben él. Végső fokon mindenki mindenkire gyanakszik, és minden kockázat ellen próbálja bebiztosítani magát. Az ilyen társadalom egyre jobban lebénul. Megszokjuk azt, hogy mindig hátranézünk, arra az igazságtalanságra, amit ellenünk elkövettek. (...) Képzletünket az emlékezetünk terrorizálja és kiszárítja.”

Ez a tizenkét esztendő előtti szöveg váratlanul új fényben ragyogott fel, amikor Sajgó Szabolcs jezsuita atya az Új Ember július 24-i számában ezt felidézve búcsúzik Pétertől: Szurkolj onnan, ahol vagy, hogy olvasóid — akik tovább bukdácsolnak ideát — soraid segítségével is minél előbb adják meg magukat földi életükben a Titoknak, akít annyit közelítettél véges lehetőségeink közt, s akihez már hazaértél. Köszönet és hála a Fennvalónak érted, 66 évédért.

Úgy legyen.

MICHALETZKY GYÖRGY

(Elhangzott 2016. július 29-én, az ELTE Gólyavárban.)